

YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA FANINING TADQIQOT SOHASI VA MUAMMOLARI. HOZIRGI KUNDAGI RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI YOSH BOLALAR PSIXIKASIGA TASIRI.

ADPI Filologiya fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

1-bosqich talabasi

Kamalova Muhlisaxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh va pedagogik psixologiya fanining tadqiqot sohasi, uning asosiy yo‘nalishlari hamda dolzarb muammolari yoritilgan. Shuningdek, hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanishi sharoitida yosh bolalar psixikasiga ko‘rsatilayotgan ta’sirlar tahlil qilinadi. Raqamli qurilmalar, internet va mobil ilovalarning bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy hamda salbiy ta’sirlari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, bolalar psixikasini himoya qilish va sog‘lom rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan pedagogik va psixologik tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: yosh psixologiyasi, pedagogik psixologiya, raqamli texnologiyalar, bolalar psixikasi, kognitiv rivojlanish, ijtimoiylashuv, internet ta’siri, ta’lim jarayoni

Аннотация: В данной работе рассматриваются предмет и область исследования возрастной и педагогической психологии, а также их основные проблемы. Особое внимание уделяется влиянию современных цифровых технологий на психику детей. Анализируются как положительные, так и отрицательные эффекты использования цифровых устройств, интернета и мобильных приложений на когнитивное, эмоциональное и социальное развитие детей. Также предлагаются педагогические и психологические рекомендации по обеспечению гармоничного развития личности ребёнка в условиях цифровой среды.

Ключевые слова: возрастная психология, педагогическая психология, цифровые технологии, психика детей, когнитивное развитие, социализация, влияние интернета, образовательный процесс

Annotation: This paper examines the subject area of developmental and educational psychology, as well as its key research directions and current challenges. Particular attention is given to the impact of modern digital technologies on children's mental development. The study analyzes both positive and negative effects of digital devices, the Internet, and mobile applications on children's cognitive, emotional, and social development. Additionally, pedagogical and psychological recommendations are provided to support healthy child development in the digital environment.

Keywords: developmental psychology, educational psychology, digital technologies, child psychology, cognitive development, socialization, internet impact, learning process

Yosh va pedagogik psixologiya zamonaviy psixologiya fanining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, insonning ontogenez jarayonidagi psixik rivojlanish qonuniyatlarini hamda taʼlim va tarbiya jarayonining psixologik asoslarini oʻrganadi, ushbu fan bolalarning yosh xususiyatlari, individual farqlari, shaxs sifatida shakllanish bosqichlari va taʼlim jarayonida yuzaga keladigan psixologik omillarni tahlil qilishga qaratilgan boʻlib, ayni paytda u nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ahamiyatga ham ega, chunki u taʼlim tizimini takomillashtirish, samarali pedagogik metodlarni ishlab chiqish va bolalarning sogʻlom psixologik rivojlanishini taʼminlashda muhim oʻrin tutadi, bugungi kunda esa jamiyat taraqqiyoti va globallashuv jarayonlari, ayniqsa axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida bolalar psixikasiga taʼsir etuvchi omillar sezilarli darajada kengayib bormoqda, xususan, raqamli texnologiyalar — smartfonlar, planshetlar, kompyuterlar va internet tarmoqlarining keng qoʻllanilishi bolalar hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan boʻlib, bu holat ularning kundalik faoliyati, fikrlash tarzi, ijtimoiy munosabatlari va emotsional holatiga bevosita taʼsir koʻrsatmoqda,

bir tomondan raqamli muhit bolalarga keng axborot manbalaridan foydalanish imkonini berib, ularning bilim olish jarayonini tezlashtiradi, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, boshqa tomondan esa raqamli qurilmalardan ortiqcha va nazoratsiz foydalanish diqqatning tarqoqlashuvi, xotira jarayonlarining sustlashuvi, ijtimoiy izolyatsiya, agressiv xulq-atvorning shakllanishi kabi salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi mumkin, ayniqsa maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar psixikasi hali to'liq shakllanmaganligi sababli ular tashqi ta'sirlarga nisbatan sezgir bo'lib, raqamli kontentning salbiy jihatlari ularning ruhiy holatiga tez va chuqur ta'sir ko'rsatadi, shu bois mazkur masala nafaqat psixologlar, balki pedagoglar, ota-onalar va keng jamoatchilik uchun ham dolzarb muammo sifatida namoyon bo'lmoqda, chunki bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishi va sog'lom psixologik rivojlanishi jamiyatning kelajakdagi taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir, shundan kelib chiqib yosh va pedagogik psixologiya fanining asosiy vazifalaridan biri zamonaviy raqamli muhit sharoitida bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir, mazkur ishda aynan shu jihatlari, ya'ni yosh va pedagogik psixologiya fanining tadqiqot sohasi, uning dolzarb muammolari hamda raqamli texnologiyalarning yosh bolalar psixikasiga ta'siri atroflicha tahlil qilinadi, shuningdek bolalarning psixologik salomatligini saqlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan samarali pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi sifatida belgilanadi.

Yosh va pedagogik psixologiya inson psixikasining yoshga bog'liq rivojlanish qonuniyatlarini hamda ta'lim-tarbiya jarayonining psixologik mexanizmlarini o'rganadigan muhim ilmiy soha hisoblanadi. Ushbu fan doirasida bolalarning tug'ilishdan boshlab voyaga yetguniga qadar bo'lgan psixik rivojlanish bosqichlari, ularning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va motivatsiyasi chuqur tahlil qilinadi. Shu bilan birga, pedagogik psixologiya ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, bilimlarni o'zlashtirish jarayonining psixologik asoslarini hamda samarali ta'lim usullarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Yosh psixologiyasi bolalar

rivojlanishining turli bosqichlarini o‘rganar ekan, har bir yosh davriga xos bo‘lgan psixologik xususiyatlarni aniqlaydi. Masalan, maktabgacha yosh davrida o‘yin faoliyati yetakchi o‘rin tutadi va aynan o‘yin orqali bola atrof-muhitni anglaydi, ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi va tasavvuri rivojlanadi. Kichik maktab yoshida esa o‘quv faoliyati asosiy o‘ringa chiqib, bolada mantiqiy fikrlash, diqqatni boshqarish va xotira jarayonlari shakllana boshlaydi. O‘smirlik davrida esa shaxsiylikni anglash, mustaqillikka intilish va ijtimoiy munosabatlar tizimi murakkablashadi. Ushbu bosqichlarning har biri o‘ziga xos muammolar va rivojlanish imkoniyatlariga ega bo‘lib, ularni to‘g‘ri tushunish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi davrda yosh va pedagogik psixologiya oldida turgan dolzarb muammolardan biri bu raqamli texnologiyalarning bolalar psixikasiga ta‘sirini o‘rganishdir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida bolalar juda erta yoshdan boshlab turli raqamli qurilmalardan foydalanishni boshlamoqdalar. Bu esa ularning rivojlanish jarayoniga yangi omillarni olib kiradi. Raqamli texnologiyalar, xususan internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar bolalarga katta hajmdagi axborotga tezkor kirish imkonini beradi, bu esa ularning bilim darajasini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Ta‘lim jarayonida interaktiv dasturlar, onlayn kurslar va multimediali resurslardan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, ta‘lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning salbiy ta‘sirlari ham mavjud. Bolalarning uzoq vaqt davomida ekran qarshisida bo‘lishi ularning jismoniy va psixologik salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Xususan, diqqatning tarqoqlashuvi, tez chalg‘ish, real ijtimoiy aloqalarning kamayishi, virtual muhitga haddan tashqari bog‘lanib qolish kabi holatlar kuzatiladi. Bundan tashqari, internet orqali turli zararli kontentlarga duch kelish ehtimoli ham mavjud bo‘lib, bu bolalarning emotsional holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, bolalarning raqamli texnologiyalardan foydalanishini nazorat qilish, ularga to‘g‘ri yo‘naltirish berish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Yosh va pedagogik psixologiya fanida tadqiqot olib borishda turli metodlardan foydalaniladi. Ushbu metodlar orqali bolalarning psixik rivojlanish darajasi, ularning individual xususiyatlari va ta‘lim jarayonidagi xulq-atvori o‘rganiladi. Eng asosiy metodlardan biri kuzatish metodidir.

Kuzatish orqali tadqiqotchi bolaning tabiiy sharoitdagi xulq-atvori, emotsional reaksiyalari va ijtimoiy munosabatlarini o‘rganadi. Ushbu metodning afzalligi shundaki, u real hayotiy vaziyatlarda olingan ma’lumotlarga asoslanadi. Ikkinchi muhim metod – eksperiment metodidir. Bu metod yordamida ma’lum sharoitlar sun’iy ravishda yaratiladi va bolalarning ushbu sharoitlarda qanday xatti-harakat qilishi o‘rganiladi. Eksperiment metodining afzalligi shundaki, u sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash imkonini beradi. Masalan, raqamli o‘yinlarning bolalarning diqqatiga qanday ta’sir qilishini aniqlash uchun maxsus tajribalar o‘tkazilishi mumkin. So‘rovnoma va intervyu metodlari ham keng qo‘llaniladi. Bu metodlar orqali bolalar, ota-onalar va o‘qituvchilarning fikrlari, tajribalari va qarashlari o‘rganiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq muammolarni aniqlashda ushbu metodlar juda samarali hisoblanadi. Test metodlari esa bolalarning aqliy rivojlanish darajasi, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlashda qo‘llaniladi. Bundan tashqari, faoliyat mahsullarini tahlil qilish metodi ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod orqali bolalarning yozma ishlari, rasmlari, loyihalari va boshqa ijodiy faoliyat natijalari o‘rganiladi. Bu esa ularning fikrlash darajasi, tasavvuri va qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa raqamli monitoring, onlayn kuzatuv va analitik dasturlar orqali bolalarning raqamli muhitdagi faoliyati ham o‘rganilmoqda. Yosh va pedagogik psixologiya fanining yana bir muhim yo‘nalishi bu ta’lim jarayonini optimallashtirishdir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim berishni nazarda tutadi. Differensial va individual yondashuvlar orqali har bir o‘quvchining qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta’lim tashkil etiladi. Raqamli texnologiyalar esa bu jarayonni yanada qulaylashtirib, masofaviy ta’lim, onlayn platformalar va sun’iy intellekt asosidagi tizimlar orqali ta’lim sifatini oshirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, pedagoglar oldida yangi vazifalar ham paydo bo‘lmoqda. Ular nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va psixologik qo‘llab-quvvatlovchi rolini ham bajarishlari zarur. Ayniqsa, raqamli muhitda bolalarning xavfsizligini ta’minlash, ularni zararli axborotlardan himoya qilish va to‘g‘ri foydalanish madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, yosh va pedagogik psixologiya fani inson rivojlanishining eng muhim bosqichlarini o‘rganadigan, ta’lim va tarbiya jarayonining psixologik asoslarini ochib beradigan yetakchi ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan doirasida bolalarning yoshga xos psixologik xususiyatlari, ularning individual farqlari, qiziqishlari, ehtiyojlari hamda ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqalari chuqur tahlil qilinadi. Shu jihatdan, yosh va pedagogik psixologiya nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliyotda ham muhim o‘rin tutib, ta’lim tizimini takomillashtirish va samarali pedagogik faoliyatni tashkil etishda asosiy tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari sharoitida bolalar psixikasiga ta’sir etuvchi omillar tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanib, yosh avlodning dunyoqarashi, fikrlash tarzi va ijtimoiy munosabatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalardan oqilona va me’yorida foydalanish bolalarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, ularning kognitiv rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Interaktiv ta’lim vositalari, onlayn platformalar va multimediali materiallar o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Biroq, raqamli texnologiyalarning nazoratsiz va ortiqcha qo‘llanilishi bir qator salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, bolalarda diqqatning susayishi, real ijtimoiy aloqalarning kamayishi, virtual muhitga qaramlikning shakllanishi, emotsional beqarorlik kabi muammolar kuzatiladi. Ayniqsa, yosh bolalar psixikasi hali to‘liq shakllanmaganligi sababli ular bunday ta’sirlarga nisbatan ancha sezgir bo‘ladilar. Shu bois, ota-onalar va pedagoglar zimmasiga katta mas’uliyat yuklanadi, ya’ni bolalarning raqamli texnologiyalardan foydalanishini nazorat qilish, ularni to‘g‘ri yo‘naltirish va xavfsiz axborot muhitini yaratish zarur. Yosh va pedagogik psixologiya fanida qo‘llaniladigan tadqiqot metodlari — kuzatish, eksperiment, so‘rovnoma, test, intervyu va faoliyat mahsullarini tahlil qilish kabi usullar bolalar psixikasini har tomonlama o‘rganish imkonini beradi. Ushbu metodlar orqali olingan ilmiy natijalar ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, individual yondashuvni rivojlantirish va bolalarning psixologik salomatligini

ta'minlashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda esa raqamli monitoring va analitik vositalar ham ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonida bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olishni, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishni va ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlashni talab etadi. Raqamli texnologiyalar bu borada keng imkoniyatlar yaratib, masofaviy ta'lim, moslashuvchan o'quv dasturlari va interaktiv metodlar orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq, ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun pedagoglar zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari, yangi texnologiyalarni to'g'ri qo'llay olishlari lozim. Umuman olganda, yosh va pedagogik psixologiya fanining asosiy vazifasi bolalarning har tomonlama sog'lom va barkamol rivojlanishini ta'minlashdan iboratdir. Raqamli texnologiyalar sharoitida esa bu vazifa yanada murakkablashib, yangi yondashuv va tadqiqotlarni talab etmoqda. Shuning uchun ham ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish, pedagogik amaliyotga innovatsion metodlarni joriy etish va bolalarning psixologik xavfsizligini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, raqamli texnologiyalarni to'liq inkor etish emas, balki ularni ongli, me'yorli va maqsadga muvofiq tarzda qo'llash muhimdir. Faqat shundagina yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va sog'lom psixologik rivojlanishiga erishish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bandura A. **Social Learning Theory**. – New York: General Learning Press, 1977.
2. Berk L.E. **Development Through the Lifespan**. – Boston: Pearson, 2018.
3. Davletshin M.G. **Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya**. – Toshkent: TDPU, 2018.
4. Elkonin D.B. **Bolalar psixologiyasi**. – Moskva: Akademiya, 2001.
5. G'oziev E.G. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
6. Karimova V.M. **Psixologiya**. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. Livingstone S. **Children and the Internet**. – Cambridge: Polity Press, 2009.
8. Muxitdinov M.M. **Pedagogik psixologiya asoslari**. – Toshkent: Universitet, 2021.

9. Nishonova Z.T. **Rivojlanish psixologiyasi**. – Toshkent: Fan, 2017.
10. Vaxabova O‘G‘ilxon Tolibjonovna (2024). GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT MUHITINING YOSHLAR IJTIMOYIY NORMALARI SHAKLLANISHIGA TA‘SIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI. Современное образование (Узбекистан), (12 (145)), 46-51. doi: 10.34920/so/vol_2024_issue_12_6
11. Piaget J. **Bolaning intellektual rivojlanishi psixologiyasi**. – Moskva: Progress, 1994.
12. Rubinshteyn S.L. **Umumiy psixologiya asoslari**. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
13. Turkle S. **Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other**. – New York: Basic Books, 2011.
14. Vygotskiy L.S. **Pedagogik psixologiya**. – Moskva: Pedagogika, 1991.